

PREHISTORIA, STAROŻYTNY WSCHÓD

Pojęcia

- historia, prehistoria, paleolit, neolit, pięściak, rewolucja neolityczna, antropogeneza,
- monarchia despotyczna, politeizm, monoteizm, system irygacyjny, zikkurat, mumifikacja

Proces rozwoju ludzkości – przedstaw etapy rozwoju przodków człowieka.

Charakterystyka paleolitu i neolitu – jak żyli ludzie, charakterystyka form gospodarowania, porównanie

Geneza rewolucji neolitycznej

Różnorodność cywilizacji świata w przeszłości i obecnie

- pojęcie – cywilizacja
- wpływ czynników naturalnych, gospodarczych, społeczno – politycznych na kształtowanie się cywilizacji
- charakterystyka cywilizacji – najważniejsze ich elementy i cechy (Egipt, Mezopotamia, Indie, Chiny, Izrael, Persja)
- relacje między cywilizacjami starożytnego Wschodu

Trwałe osiągnięcia cywilizacji starożytnych i religie starożytnego Wschodu

- charakterystyka osiągnięć cywilizacji starożytnych w dziedzinie gospodarki, nauki, sztuki, techniki i ustroju. Uczeń potrafi wskazać ich wpływ na współczesność
- **charakterystyka religii starożytnych** – Egipt, Mezopotamia, Indie, Chiny, Izrael, Persja: - bogowie egipscy, mezopotamscy, hinduizm, branimizm, buddyzm, konfucjonizm, judaizm, mazdaizm.. Formy kultu. Kapłani i ich rola w społeczeństwie.
- wpływ religii starożytnych na życie społeczeństw starożytnych

Struktura społeczna państw starożytnego Wschodu – Egipt, Indie.

Organizacja państwa – system polityczny; charakterystyka monarchii despotycznej, uprawnienia władcy, symbole władzy, ideologia władzy

POJĘCIA

Nazwa pojęcia	Opis
Historia	nauka o przeszłości, nauka o dziejach.
Prehistoria	epoka obejmująca okres pradziejów ludzkości do czasu poznania pisma i powstania źródeł pisanych
Paleolit	starsza epoka kamienna, zwana epoką kamienia łupanego, stanowiąca pierwszy etap rozwoju kultury ludzkiej, obejmująca okres od ok 1 mln do 8 tys. lat p.n.e.. paleolit był okresem rozwoju form praludzkich i pojawienia się w Europie pierwotnego człowieka rozumnego (homo sapiens)
Neolit	młodsza epoka kamienna, zwana również epoką kamienia gładzonego. Neolit cechowały: wyrób doskonałych narzędzi ze skał krystalicznych i dobrych gatunków krzemienia (schyłku n. stosowano już miedź do wyrobu narzędzi), upowszechnienie się kopieniactwa, sprzężajna uprawa roli, wzrost hodowli bydła, oswojenie konia, zostało zapoczątkowane garncarstwo, tkactwo, plecionkarstwo, zaczął się kształtować patriarchat
Pięściak	narzędzie z epoki paleolitu uzyskiwane z kamienia, któremu obłupywano brzegi
Rewolucja neolityczna	Proces gwałtownych zmian, który dokonał się między 10, a 8 tys. p.n.e., a który polegał na przejściu z koczowniczego do osiadłego trybu życia oraz na przejściu od zbieractwa i łowiectwa do uprawy roli i hodowli.
Antropogeneza	Początki dziejów ludzkości.
Monarchia despotyczna	Ustrój w którym władza należy do monarchy, który ma nieograniczoną władzę, usankcjonowaną boskim pochodzeniem lub przyzwoleniem bogów.
Politeizm	Wielobóstwo – wiara w wielu bogów.
Monoteizm	Wiara w jednego boga.
System irygacyjny	System kanałów nawadniających oraz tam i sztucznych jezior.
Zikkurat	Świątynia w starożytnej Mezopotamii. Piramida schodkowa.
Mumifikacja	Proces balsamowania zwłok.

1. Proces rozwoju ludzkości – przedstaw etapy rozwoju przodków człowieka.

Etap rozwoju człowieka	Okres i miejsce występowania	Charakterystyka	Osiągnięcia
Australopitek	5 – 1,3 mln lat temu Afryka Pd	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Około 130 cm wzrostu ▪ Prawie pionowa postawa z podniesioną głową ▪ Żył w gromadach ▪ Mieszkał w jaskiniach ▪ Jadł wszystko 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Wykorzystywał kamienie i kości w charakterze narzędzi
Homo habilis „człowiek zręczny, zdolny, myślący”	2 – 1,4 mln lat temu Afryka	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Wyższy od australopiteka ▪ Większa pojemność czaszki ▪ Wagi ok. 40 – 50 kg ▪ Mózg osiągnął połowę wielkości współczesnego człowieka ▪ Dłoń z szerokimi płaskimi paznokciami 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Wytwarzał samodzielne narzędzia – potrafił odłupywać i ostrzyć kamień
Homo erectus „człowiek wyprostowany”	1,6 mln – 250 tys. lat temu Afryka, Europa, Chiny	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Pionowa postawa przy chodzeniu i bieganiu ▪ Wzrost 150 – 160 cm ▪ Potężna budowa ciała ▪ Mózg wielkości 2/3 współczesnego człowieka ▪ Trudnił się łowiectwem 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Wytwarzał pięściami ▪ Potrafił posługiwać się ogniem (jedzenie, obrona, ogrzewanie) lecz nie umiał go rozpalać
Homo sapiens neandertalensis „rozumny człowiek neandertalski”	300 tys. – 35 tys. lat temu Europa, Afryka, Bliski Wschód	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 150 – 170 cm wzrostu ▪ mocna budowa ciała ▪ krótsze kończyny dolne, długie ręce ▪ głowa: wał nadczołowy, płaska, niskie czoło, duże zęby ▪ żył w gromadach ▪ polował na sarny, kozy, mamuty, nosorożce ▪ nosił odzież ▪ mieszkał w jaskini 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ potrafił się ubierać – chronił przed zimnem ▪ wykonywał narzędzia z kamienia i drewna ▪ obrzędowo chował zmarłych – wierzył w życie pozagrobowe ▪ umiał mówić
Homo sapiens sapiens „współczesny człowiek rozumny”	100 tys. lat temu – Afryka, Bliski Wschód 40 tys. lat temu - Europa	<ul style="list-style-type: none"> ▪ dwunożny chód, wyprostowana postawa ▪ duża pojemność czaszki, ▪ wysokie czoło ▪ niewielkie zęby ▪ występował w zorganizowanych gromadach ▪ potrafił polować, łowić ryby, zbierać pożywienie ▪ wiódł koczowniczy tryb życia ▪ mieszkał w jaskiniach 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ konstruował i używał skomplikowane narzędzia ▪ posługiwał się mową, a później pismem ▪ wykonywał broń : oszczep, łuk, maczugę, sztylet

2. Charakterystyka paleolitu i neolitu

Paleolit	Neolit
<ul style="list-style-type: none">▪ Ludzie przemieszczali się w niewielkich grupach w poszukiwaniu pożywienia.▪ Prowadzili koczowniczy tryb życia▪ Posługiwano się prymitywnymi narzędziami z drewna i kamienia; głównym surowcem do wyrobu narzędzi był krzemień;▪ zbierano korzonki, ziarna traw, owoce; polowano na zwierzęta.(zbieractwo, łowiectwo)▪ Wynaleziono ogień.▪ Zamieszkiwano jaskinie.▪ Ubierano się w skóry▪ Pojawiły się malowidła naskalne, zaczęto stosować pochówki zmarłych.	<ul style="list-style-type: none">▪ Ludzie osiedlili się na obszarach, gdzie występowały dziko rosnące zboża – jęczmień i pszenica oraz gdzie bytowały dzikie zwierzęta – kozy i owce – prowadzili osiadły tryb życia▪ Zaczęli uprawiać rolę (uprawa zbóż i roślin strączkowych) i udomowili zwierzęta, które dostarczały im mięsa, mleka, skór i wełny.▪ Ludzie mieszkali w domach z kamienia lub gliny czy drewna▪ ubierali się w tkaniny –nauczyli się tkąć▪ Zaczęto budować kanały nawadniające▪ Zaczęto magazynować nadwyżki żywności.▪ Pojawił się handel wymienny.▪ Wynalazki w rolnictwie: radło, sierp, ceramika, koło garncarskie, żarna do mielenia zboża, koło transportowe, żagiel.▪ zaczęły powstawać pierwsze osady – protomiasta – miały wygląd miast lecz wszyscy mieszkańcy utrzymywali się z rolnictwa. Pierwszym było Jerycho w Palestynie.▪ Narzędzia były wyrabiane z kamienia, jednakże były lepiej obrobione i bardziej wszechstronne.▪ Wyodrębniło się rzemiosło jako osobna gałąź gospodarki.

Gospodarka w okresie prehistorii:

- miała charakter **zorganizowany** – była to gospodarka zbieracko-łowiecka. Współdziałanie ze sobą ludzi podczas np. polowania doprowadziło do wykształcenia się języka (przygotowanie, obmyślenie planu, precyzowanie zadań poszczególnych osobników, podział łupów, analiza klęski i popełnionych błędów zmusiły ludzi do wykształcenia komunikacji werbalnej)
- miała charakter **naturalny** – człowiek starał się wytworzyć wszystko co było mu potrzebne do życia
- gospodarka oparta na **wymianie barterowej** – ludzie wymieniali się produktami swej pracy

3. Geneza rewolucji neolitycznej

Rewolucja neolityczna - był to proces, który charakteryzował się zmianą trybu życia ludności z koczowniczego na osiadły oraz przejściem od myślistwa i zbieractwa do rolnictwa i hodowli.

Przejście od paleolitu i neolitu – przyczyny rewolucji neolitycznej

- zmiany klimatyczne (gwałtowne ocieplenie klimatu) spowodowały wyginięcie różnych gatunków zwierząt i roślin; tradycyjne obszary, na których mieszkał człowiek ulegały stepowieniu i pustynnieniu; człowiek zaczął szukać nowych obszarów i nowych źródeł pożywienia
- pojawienie się doskonale nawodnionych dolin na obszarze Żyznego Półksiężycza z dziko rosnącymi trawami (pszenica i jęczmień) oraz z dzikimi zwierzętami (kozy, owce), które można było udomowić i które gwarantowały dostateczną ilość pożywienia.

4. Geneza powstania cywilizacji

Pojęcie - cywilizacja

Cywilizacja – termin jest związany z łac.słowem *civitas* – miasto. Cywilizacja to suma osiągnięć technicznych i kulturowych; wytwór społeczeństwa, które osiągnęło wysoki poziom rozwoju prowadzący do powstania struktur państwowych.

Cywilizacja – (łac. *civilis* – obywatelski) stan, poziom rozwoju, jakie osiągnęło społeczeństwo w danej epoce historycznej, ze szczególnym uwzględnieniem poziomu kultury materialnej, która jest wskaźnikiem opanowania przez ludzi sił przyrody i wyzyskania jej bogactw na swoje potrzeby i w celu dalszego rozwoju.

Cywilizacja – całościowy materialnego i duchowego dorobku społeczeństwa, wytworzonego w ciągu dziejów i przekazywanego z pokolenia na pokolenie.

Przejście od paleolitu do neolitu:

- zmiany klimatu
- dostatek pożywienia w dolinach Żywnego Półksiężyca
- osiedlanie się ludzi w dolinach
- początki rolnictwa i hodowli
- nadwyżki żywności
- magazynowanie nadwyżek żywności
- konieczność obrony nadwyżek
- część ludzi zaczyna zajmować się rzemiosłem
- **tworzenie osad protomiejskich**

Przejście od neolitu do epoki starożytnej.

- Nadwyżki żywności przyczyniły się do wzrostu zaludnienia i społecznego podziału pracy; tworzą się już nie osady protomiejskie ale pierwsze miasta, w których mieszkają nie tylko rolnicy ale i rzemieślnicy, kupcy czy kapłani (urbanizacja). Konieczność budowy umocnień, obrony, wykonywania ciężkich prac wymagała współdziałania w grupie, w której doszło do wykształcenia się hierarchii – ktoś musiał tą grupą kierować – rozwarstwienie społeczne. Pojawiły się nowe wierzenia związane z udomowieniem zwierząt i kultem sił płodności.
- rewolucja urbanistyczna – pojawienie się miast, które stały się podstawą powstania pierwszych organizacji państwowych.

Czynniki wykształcenia się pierwszych państw:

- konieczność obrony przed zagrożeniem zewnętrznym – tylko wspólne działanie wszystkim mieszkańcom mogło gwarantować powodzenie. Potrzebna była koordynacja działań ludności.
- budowa systemu irygacyjnego (tamy, kanały doprowadzające wodę na pola) wymagała zbiorowego wysiłku i współpracy większych grup.
- wzrosło znaczenie pewnych osób, wykształciło się pojęcie władzy i dokonała się hierarchizacja społeczeństwa – różnicowanie społeczeństwa z punktu widzenia „ważności” jednostek i grup.
- pogłębiające się podziały majątkowe
- rozwój rzemiosła i handlu doprowadził do różnicowania społeczeństwa pod względem zawodowym

Etapy kształtowania się państwa

1. Na skutek rewolucji neolitycznej ludność osiedliła się, zaczęła uprawiać rolę i hodować zwierzęta.
2. Dzięki rolnictwu pojawiły się po raz pierwszy nadwyżki żywności – zaczęto magazynować żywność. Dzięki temu wzrosła populacja ludzi i pojawiła się konieczność obrony przed tymi, którzy chcieli tą żywność ukraść.
3. Pojawiły się pierwsze protomiasta otoczone murami (Jerycho) lub trudne do zdobycia (Catal Huyuk), których mieszkańcy wszyscy uprawiali rolę.

4. Wzrost zagrożenia zewnętrznego, wspólne prace związane z koniecznością ochrony osady np. przed powodzią czy koniecznością budowy kanałów nawadniających, wymagały planowania i zorganizowanej pracy. Jednocześnie dzięki nadwyżkom żywności część ludności mogła przestać uprawiać ziemię i zająć się wytwarzaniem różnych przedmiotów (rzemiosłem) bądź ich dostarczaniem (handlem).
5. Doszło do zróżnicowania społeczeństwa tak pod względem zawodowym jak i majątkowym. Grupa uprzywilejowana dążyła do utrzymania dominującej pozycji w mieście.

5. Charakterystyka cywilizacji starożytnych

EGIPT

1. Warunki geograficzne, surowce, zajęcia ludności:

- państwo położone w północno-wschodniej Afryce, którego osią jest rzeka Nil,
- Większość kraju pokryta pustyniami piaszczystymi i kamienistymi.
- Suchy, upalny klimat od kwietnia do października. Duże wahania temperatury między dniem a nocą
- Żyzne gleby w dolinie rzeki, która co roku wylewa w lipcu
- w dolinie Nilu bogata szata roślinna i liczne zwierzęta
- zbudowano **sieć irygacyjną** – kanały nawadniające, tamy, sztuczne jeziora, które zatrzymywały nadmiar wody i rozprowadzały na pola
- **surowce** – kamień, soda naturalna, miedź na półw. Synaj, złoto w Nubii i we wsch. Egipcie. Cyna, żelazo i drewno – nie występowało

2. Organizacja państwa, system polityczny

- w IV tys.p.n.e. powstały państewka (nomy) połączyły się w Egipt Górny i Egipt Dolny
- **ok 3000 r.p.n.e. faraon Menes** zjednoczył Egipt. Stolicą zostało Memphis, później Teby. Symbolem zjednoczenia jest podwójna korona: biała Górnego Egiptu i czerwona – Dolnego.
- Kraj był podzielony na prowincje, a prowincje były podzielone na nomy. Na czele każdego nomu stał nomarcha.

System polit. to **monarchia despotyczna** – faraon uważany był za boga lub syna boga Re. Jednocześnie był najwyższym kapłanem.

- **faraon** - stał na czele państwa i miał nieograniczoną władzę. Stanowił prawa, był naczelnym wodzem armii i najwyższym sędzią. Jego zadaniem była ochrona granic i utrzymywanie spokoju wewnętrznego. Cała ziemia była jego własnością. Był panem życia i śmierci swoich poddanych.
- na czele administracji stał urzędnik zwany wezyrem, który wywodził się z rodziny królewskiej. Administracja podlegała faraonowi.

3. System społeczny

- hierarchiczny system społeczny
- na czele hierarchii faraon
- następnie wyżsi urzędnicy, wywodzący się z rodziny królewskiej oraz naczelnicy prowincji (nomarchowie)
- kapłani – wykształceni, opiekowali się świątyniami, byli zwolnieni od podatków, bardzo wpływowi
- urzędnicy niższego szczebla, dowódcy armii – wykonywali wolę faraona, droga do kariery prowadziła przez odpowiednie wykształcenie
- armia – broniła granic, rekrutowała się spośród chłopów, których szkolono; służba dożywotnia. Kupcy i rzemieślnicy.
- chłopci – najlicniejsza warstwa. Uprawiali ziemię i hodowali zwierzęta faraona. (Ziemia należała do faraona, dostojników lub świątyni). Wykorzystywano ich również do wszystkich ciężkich prac – budowa kanałów, świątyni czy piramid
- niewolnicy – było ich niewiele; pochodzili spośród jeńców wojennych lub dłużników. Nie mieli żadnych praw.

MEZOPOTAMIA

1. Warunki geograficzne, surowce, zajęcia ludności:

- kraina położona między rzekami Eufrat i Tygrys.
- wykształciło się tam kilka cywilizacji : najstarsze to miasta państwa Sumeru, potem państwo babilońskie i Asyria.
- kraina praktycznie pozbawiona drzew – surowcem glina; domy budowano z cegły suszonej na słońcu. Budowle publiczne z cegły wypalanej; często pokrywanej polichromią
- ludność uprawiała zboża, daktyle i oliwki; hodowała kozy, owce, bydło i osły

2. Organizacja państwa, system polityczny

Sumerowie – najstarsza cywilizacja na Ziemi, która powstała w IV tys.p.n.e. (ok.3200 p.n.e.)

Sumerowie nie stworzyli jednolitego państwa. Zamieszkiwali miasta – państwa : Ur, Uruk, Umma, Lagasz, Kisz, Larsa

System władzy – monarchia despotyczna – na czele państwa stał król = najwyższy kapłan, który miał nieograniczoną władzę administracyjną, wojskową, sprawował sądy

- rada starszych – przedstawiciele arystokracji; miała ona charakter doradczy
- wiec wojowników – zgromadzenie wolnych mężczyzn
- Sumerowie dominowali w Mezopotamii od 3200 r.p.n.e do XXIV w. p.n.e. Później ich znaczenie się zmniejszyło, wzrosła rola krainy zwanej Akadem. Król Sargon z Akadu podbił całą Mezopotamię tworząc pierwsze imperium w dziejach. Akadowie przejęli dorobek cywilizacji Sumerów i przekazywali go dalej.

Babilonia – kraina w Mezopotamii, której stolica jest Babilon. W XVIII w.p.n.e. władca tego miasta zjednoczył Mezopotamię. W starożytności możemy wyróżnić trzy państwa babilońskie:

- państwo starobabilońskie – XIX – XVI wp.n.e. – szczyt potęgi za panowania Hammurabiego
- państwo średniobabilońskie – XV-XII w.p.n.e.
- państwo nowobabilońskie – VII – VI w.p.n.e. – szczyt potęgi za panowania Nabuchodonozora. Państwo nowobabilońskie upadło na skutek najazdu Persów.

System władzy – monarchia despotyczna.

Hammurabi jest znany z kodeksu praw – spisał on prawa zwyczajowe. Kodeks Hammurabiego jest oparty na zasadzie talionu – „oko za oko, ząb za ząb”. Wysokość kary zależy jednak od pozycji społecznej sprawcy i poszkodowanego.

Asyria – kraina w północnej Mezopotamii – najważniejsze miasta to Aszur, Niniwa, Mari. Asyryjczycy byli najlepszymi wojownikami Mezopotamii. Swoje państwo stworzyli dzięki podbojom. Wyróżniamy trzy państwa asyryjskie:

- państwo staroasyryjskie (XIX – XVII w.p.n.e.)
- państwo średnioasyryjskie (XIV – XI w.p.n.e.)
- państwo nowoasyryjskie (X – VII w.p.n.e.) – państwo nowoasyryjskie uzyskało szczyt potęgi. Na skutek podbojów opanowało całą Mezopotamię, Syrię i Egipt. Najważniejsi władcy: Sargon II, Tiglatpilesar III (VIII w.p.n.e.), Aszurbanipal (VII w.p.n.e.). Upadek państwa nowoasyryjskiego datuje się na drugą połowę VII w.p.n.e. Zostało ono podbite przez Medów, Babilonię i Egipt.. Tiglatpilesar III **zreformował armię** – wprowadził stały korpus zawodowy, co dało olbrzymią przewagę armii asyryjskiej i skuteczność. Asyryjczycy przesiedlali całą podbitą ludność na nowo zdobyte tereny by je zagospodarować.

3. System społeczny Mezopotamii

Sumer – Sumerowie byli przede wszystkim społeczeństwem rolniczym. Ludność uprawiała rolę.

Wszyscy woli mężczyźni w razie konieczności stawali się wojownikami. Społeczeństwo nie było tak zhierarchizowane jak w Egipcie. Społeczeństwo było zróżnicowane pod względem majątkowym (drobni rolnicy, wielcy posiadacze ziemscy). Podobnie jak w Egipcie wykształciła się warstwa kapłańska, która była nieliczna lecz wykształcona. Najprawdopodobniej gdy

kształtowały się pierwsze państwa, to właśnie najwyższy kapłan stał się królem. Świątynia była centrum państwa sumeryjskiego – nie tylko miejscem kultu ale również siedzibą urzędów, magazynem, tam znajdowały się warsztaty rzemieślnicze.

Babilonia – obraz społeczeństwa Babilonii jest zawarty w Kodeksie Hammurabiego. Wymieniono w nim trzy grupy ludności:

- wolni obywatele – awlumi – inaczej ludzie królewscy
- ludność nie posiadająca pełnych praw obywatelskich – muszkeni
- niewolnicy – wardumi

Zasada talionu w Kodeksie Hammurabiego stosowała się jedynie do wolnych obywateli. Jeżeli poszkodowanym był muszken lub niewolnik sprawca płacił grzywnę (karę pieniężną)

FENICJA

1. Warunki geograficzne, surowce, zajęcia ludności:

- Fenicja to kraina na wschodnim wybrzeżu Morza Śródziemnego, na północ od Palestyny i na zachód od gór Libanu. Fenicjanie to lud semicki, który na wybrzeżu Morza Śródziemnego założył szereg miast – państw. Zaliczamy do nich: **Tyr, Sydon, Byblos, Ugarit i Arados**. Fenicja miała niewiele ziemi uprawnej i musiała sprowadzać żywność.
- Położenie geopolityczne Fenicji, między Egiptem, a Hetytami i Mezopotamią, powodowało, że państwa fenickie często podporządkowywały się jednemu z sąsiadów. W I tys.p.n.e. zostały włączone w granice Persji, a następnie podbite przez Aleksandra Macedońskiego w IV w.p.n.e.
- Fenicjanie zajmowali się głównie rzemiosłem i handlem. Byli doskonałymi żeglarzami, którzy sprowadzali towary z całego basenu Morza Śródziemnego. Wymieniali wyroby rzemiosła fenickiego na surowce i żywność. Handlowali drzewem (cedrami libańskimi), winem, oliwą, suszonymi rybami, złotem, niewolnikami i tkaninami barwionymi purpurą, miedzią. Potrafili wyrabiać przezroczyste szkło.

2. Kolonizacja fenicka – Fenicjanie zakładali swoje kolonie w całym basenie Morza Śródziemnego szukając ziem pod uprawę; zakładali również kolonie w pobliżu złóż poszukiwanych surowców. Kolonie fenickie powstały w Północnej Afryce, na południu Półwyspu Pirenejskiego oraz w Anglii. Najślawniejszą kolonią fenicką była Kartagina w pn. Afryce.

IZRAEL

1. Historia ludu Izraela

- Hebrajczycy to lud pochodzenia semickiego, tworzony przez 12 plemion. Hebrajczycy wywodzili swoją historię od Abrahama.
- około połowy II tys. p.n.e. **Abraham** opuścił miasto Ur (Mezopotamia) i dotarł ze swym ludem do ziemi Kanaan (Palestyna). Jego synem był Izaak, który miał syna Jakuba. Potomków Jakuba nazywano Izraelitami od jego przydomka **Izrael** („ten, który walczył z bogiem”).
- **Jakub** miał 12 synów, którzy ze względu na długoletni głód wywędrowali do Egiptu i osiedlili się w delcie Nilu. **Józef**, syn Jakuba, był wysokim urzędnikiem w administracji egipskiej. Po jego śmierci faraon zaczął zmuszać Izraelitów do budowy miasta (prawdopodobnie Tanis). Rozpoczął się okres prześladowania Hebrajczyków. (**Niewola egipska**)
- **Mojżesz** wyprowadził swój lud z Egiptu w XIII w. p.n.e., przeszedł przez Morze Czerwone i powrócił do Palestyny. Podczas tej wędrówki na Górze Synaj zawarł przymierze z Bogiem – Jahwe w zamian za przestrzeganie 10 przykazań obiecał im ziemię i władzę nad światem. Ziemią Obiecaną był Kanaan.
- Izraelici przybyli do Kanaanu (Palestyny) na przełomie XIII/XII w. p.n.e. Napotkali tam Filistynów, z którymi toczyli walki.

- w XI w. p.n.e. Hebrajczycy założyli państwo – powstało **Królestwo Izraela**. Biblia wymienia trzech królów: **Saula, Dawida** (1000 – 965 r. p.n.e. – król ten pokonał Filistynów; przypowieść o Dawidzie i Goliacie) oraz **Salomona** (965 – 932 r. p.n.e. – wybudował świątynię jerozolimską).
- po śmierci Salomona Królestwo rozpadło się na dwie części: Izrael (północna część) i Jude (południowa część)
- w 721 r. p.n.e. Izrael został podbity przez Asyryjczyków – upadło północne królestwo
- w 587 r. p.n.e. król Babilonii Nabuchodonozor II zdobył Jerozolimę (stolica Judy) i deportował ludność żydowską do Babilonii (**niewola babilońska**, budowa wieży Babel)

PERSJA

1. Warunki geograficzne, surowce, zajęcia ludności:

- Persowie i Medowie byli ludami indoeuropejskimi, zamieszkującymi zachodnią część Płaskowyżu Irańskiego.

2. Rozwój terytorialny państwa perskiego

- Około 600 r.p.n.e. Persowie rozpoczęli epokę podbojów. Stolicą uczynili miasto Suzę.
- **Cyrus I Wielki** (558 – 529 p.n.e.) – pokonał Medów, podbił Lidę i jej władcę Krezusa (słynął z bogactwa; Lidia była pierwszym krajem, który wprowadził bite pieniądze z kruszcu). Następnie Cyrus podbił państwo nowobabilońskie i zdobył Babilon.
- **Kambyzes** (529-522) – podbił Egipt
- **Dariusz I Wielki** (485 – 465 p.n.e.) – rozszerzył wschodnie granice Persji aż po rzekę Indus. W 490 r.p.n.e. rozpoczął wojny z Grekami.
- **Kserkses** (485 – 465) – toczył wojny z Grekami 480-479 r.p.n.e., które przegrał. Nie udało mu się podbić Grecji. Kolonie greckie w Jonii uniezależniły się od Persji.
- Dariusz III (336 – 330) – ostatni król perski; został pokonany przez Aleksandra Macedońskiego, który podbił jego państwo.

Obszar imperium perskiego – na zachodzie granica było Morze Egejskie, na północy Morze Czarne, Kaukaz, Jezioro Aralskie, na wschodzie rzeka Indus, a na południu Morze Arabskie, Zatoka Perska. W granicach Persji znalazła się cała Mezopotamia, Syria, Palestyna, Fenicja, Egipt, Azja Mniejsza.

3. System polityczny

- na czele państwa stał **monarcha despotyczny** – przyjął tytuł „król królów”. Był uważany za ziemskie wcielenie boga Ahura – mazdy. Król stanowił prawa, mianował urzędników, był najwyższym sędzią i wodzem
- państwo perskie dzieliło się na satrapie (okręgi administracyjne; każdą satrapią zarządzał satrapa mianowany przez króla). **Satrapa** zarządzał satrapią, ściągał podatki, dowodził wojskiem z danej satrapii
- tak olbrzymie imperium można było utrzymać dzięki znakomitym drogom (sławna droga królewska) oraz potężnej armii. trzonem armii byli tzw. „**nieśmiertelni**” – najlepsza formacja zbrojna rekrutowana tylko spośród Medów i Persów.

Religie starożytne

Religia starożytnego Egiptu

1. Religia egipska była religią politeistyczną. Politeizm – wiara w wielu bogów.

Panteon bogów egipskich (zbiór) był zhierarchizowany. Na jego czele stał bóg słońca Re.

Najważniejsi bogowie:

- Re – bóg tarczy słonecznej
- Ozyrys – bóg płodności i urodzaju, władca królestwa śmierci
- Izyda – żona Ozyrysa
- Horus – bóg – sokół; opiekun państwa i dynastii
- Anubis – bóg – szakal – towarzyszył Ozyrysowi
- Set – bóg śmierci i pustyni, brat Ozyrysa
- Nut – bogini nieba
- Maat – bogini sprawiedliwości.

Egipcjanie oddawali cześć zwierzętom: krokodylowi, skarabeuszowi, ibisowi, kotu, kobraze.

Wyobrażali sobie bogów jako ludzi, ludzi z głowami zwierząt lub jako zwierzęta. Budowali dla nich świątynie, składali dary.

Faraon był uważany za boga lub syna boga Re. Oprócz tego każde miasto miało swoje bóstwo opiekuńcze. W historii Egiptu niektóre z nich osiągały wielkie znaczenie np. Amon, bóg miasta Teb, stolicy Egiptu, z czasem został połączony z bogiem Re – oddawano cześć bogowi Amonowi – Re.

2. Wiara w życie pozagrobowe.

Egipcjanie wierzyli w życie po śmierci. Wiara ta odgrywała olbrzymią rolę w ich wierzeniach. Podporządkowywali jej swoje życie. Uważali, że człowieka po śmierci czeka sąd ostateczny – **sąd boga Ozyrysa**. Miał on polegać na tym, że na wadze dobrego i złego kładziono na jednej szali serce człowieka, a na drugiej szali pióro bogini sprawiedliwości. Wierzono, że w sercu człowieka są zapisane wszystkie jego uczynki. Jeżeli serce było lżejsze od pióra mógł on wejść do królestwa zmarłych, jeżeli jednak serce było cięższe było ono pożerane przez potwora, a człowiek nie miał szans na życie wieczne. Uważano, że należy za wszelką cenę zachować ciało człowieka, z którym nierozzerwalnie jest związana jego dusza. Tak długo jak istnieje ciało tak długo istnieje dusza. Dlatego też **mumifikowano zwłoki** czyli je balsamowano. Na pełny rytuał stać było jedynie faraona, reszta Egipcjan musiała zadowolić się jego skróconą wersją. Najbiedniejsi chowali swoich zmarłych w piaskach pustyni licząc na wysuszenie ciała. Zmarłych faraonów chowano w grobowcach. W okresie Starego Państwa były to **piramidy** (w Giza – najstarszą jest piramida Dżosera, która jest piramidą schodkową; największe to piramidy Cheopsa, Chefrena i Mykerena). Później chowano faraonów w **Dolinie Królów**. Zmarłym władcom oddawano cześć boską. do grobowców wkładano jadło i wszystkie przedmioty, których zmarły będzie używał po śmierci.

Religia starożytnej Mezopotamii

1. Religia Sumerów miała charakter politeistyczny – wierzono w wielu bogów utożsamianych z siłami natury. Każde miasto – państwo miało swój panteon bogów i swego patrona. Patronka miasta Uruku była Inana czyli Isztar – bogini miłości i płodności oraz urodzaju. Miastem Nippur opiekował się Enlil – pan ziemi. Miastem Ur – Nanna – bóg księżyca. Istniał także panteon odnoszący się do całej Mezopotamii: An był panem niebios.

Sumerowie wierzyli, że po śmierci duch zmarłego schodził do ciemnych podziemi „kraj bez powrotu”, gdzie żył wiecznie bez celu, nadziei, jedzenia i picia.

2. W Babilonii największe znaczenie miał bóg Babilonu – **Marduk**. Babilończycy przywiązywali duże znaczenie do wróżb. Uważali, że gwiazdy wpływają na losy ludzi

Judaizm – religia ludu Izraela

1. Pojęcie „judaizm” - religia wyznawana przez Żydów mająca na celu zachowanie przez nich tożsamości i świadomości narodowej.

Judaizm jest pierwszą **religią monoteistyczną**, uznającą jedyne Boga, stwórcę całego świata. Za założyciela judaizmu uważa się Mojżesza, który żył ok. 1250 r. p.n.e. Zgodnie z wiarą Mojżesz zawarł przymierze między ludem Izraela a Bogiem na górze Synaj. Żydzi zostali uznani za naród wybrany i otrzymali wówczas od Jahwe 10 kamiennych tablic zawierających 10 przykazań bożych, których mieli przestrzegać.

2. System wierzeń:

- istnieje tylko jeden Bóg, który jest stwórcą świata i wszystkich zdarzeń. Jest to Jahwe
- Bóg jest bezcielesny (nie można przedstawiać wizerunku Boga), sprawiedliwy i miłosierny, wszechmocny i wszechobecny
- Bóg przekazuje prawdy wiary przez proroków, z których największym był Mojżesz
- Żydzi to naród wybrany, z którym Jahwe zawarł przymierze. Symbolem przymierza jest obrzezanie
- podstawą zbawienia jest postępowanie zgodnie z przykazaniami bożymi. Za grzech uznaje się: uznawanie innych bogów i modlenia się do posągów (bałwochwalstwo), bluźnierstwo, kazirodztwo, zabójstwo, kradzież, jedzenie mięsa wyrwanego z żywych zwierząt, łamanie prawa
- przekonanie o przyjściu Mesjasza,
- wiara we wskrzeszenie po śmierci, sąd ostateczny i życie wieczne w królestwie niebieskim
- jedyną świątynią, w której przebywa Jahwe jest świątynia jerozolimska zbudowana przez Salomona, syna Dawida; zburzona przez Rzymian w I w.n.e.
- Żydem jest tylko osoba urodzona z Żydówki

3. Święte księgi judaizmu

Podstawą tej wiary jest **Tora**, która składa się z pięciu ksiąg:

- Księga Rodzaju (Genesis)
- Księga Wyjścia (Exodus)
- Księga Kapłanów (Leviticus)
- Księga Liczb (Numeri)
- Księga Powtórnego Prawa (Deuteronomium)

Komentarzem do Tory jest **Talmud** - zbiór norm szczegółowo regulujących życie wyznawców judaizmu. Obejmuje zbiór 63 ksiąg, usystematyzowany w 6 działów dotyczących: zasad utrzymania rytualnej czystości, zasad żywienia, obrzędów, zasad współżycia z innymi ludźmi itp.

Symbola judaizmu:

- gwiazda Dawida – gwiazda sześcioramienna
- menora – siedmioramienny świecznik wykonany z 1 bryły metalu

Organizacja

- brak hierarchii i centrum religijnego
- wyznawcy gromadzą się w gminach, które mają pełną autonomię.
- na czele gminy stoi rabin oraz kantor
- najważniejszymi budynkami w gminie są: synagoga (bożnica – miejsce modlitw), rytualna łaźnia oraz rytualna rzeźnia

Mazdaizm – religia Persji

Religia perska była religią dualistyczną, opartą na odwiecznej walce dobra ze złem. Persowie wierzyli, że świat jest polem walki Dobra ze Złem. Czciłi **Ahura – mazdę** („Pan Mądry”), który był utożsamiany z Dobrem. Stworzył on wszelkie rzeczy dobre i szlachetne. Wierzyli, że Ahura – mazda walczy z **Arymanem**, który był utożsamiany ze Złem.

Zasady mazdaizmu zostały ogłoszone przez **Zaratusztrę (Zoroastra)** ok. 600 r.p.n.e. Zgodnie z Zartusztrą człowiek swoim życiem może pomóc w walce ze Złem czyniąc dobre uczynki i nie kłamiąc („dobre myśli, dobre słowa, dobre czyny”)

Persowie nie budowali świątyń lecz składali ofiary na wzgórzach lub domach.

DORÓBEK CYWILIZACJI STAROŻYTNEGO WSCHODU (EGIPT, MEZOPOTAMIA, IZRAEL)

1. Nauka.

- a) wysoko rozwinięta **matematyka**, szczególnie algebra i geometria zarówno w Egipcie jak i w Mezopotamii – potrafiono np. obliczać pola powierzchni i objętość brył geometrycznych
- w **Mezopotamii** wprowadzono do użycia system dziesiętny i sześćdziesiątny
 - potrafiono rozwiązywać równania kwadratowe
 - znano pierwiastki: kwadratowe i sześcienną
 - określono, że kąt ma 360° , potrafiono podzielić kąt na stopnie, stopień na minuty, a minutę na sekundy
 - do rozliczeń wprowadzono liczbę 0
 - wprowadzono cyfry, które dzisiaj określa się jako cyfry arabskie
- b) **medycyna** – stosowano ziołolecznictwo, potrafiono przeprowadzać proste zabiegi chirurgiczne: składanie kości itp. W Egipcie potrafiono przeprowadzić trepanację czaszki (otwarcie czaszki). Antropolodzy udowodnili, że niektórzy pacjenci przeżywali operację. W Egipcie wiedza o budowie człowieka była duża – związane to było z mumifikacją ciał.
- c) **pismo** - zarówno w starożytnym Egipcie jak i w Mezopotamii stworzono **system pisma**. Początkowo było to pismo piktograficzne – obrazkowe. Pierwsze znaki służyły do zapisywania transakcji handlowych (ilości towarów). Z biegiem czasu pismo rozwinęło się. W **Egipcie** było to **pismo hieroglificzne** – jego stosowanie wymagało znajomości ponad tysiąca znaków. Uproszczoną wersją pisma było pismo hieratyczne = kapłańskie. Najprostszą wersją pisma egipskiego było pismo demotyczne, które powstało najpóźniej. Pisano na papirusie otrzymywanym z łodyg rośliny rosnącej nad Nilem. W starożytnej **Mezopotamii** wynaleziono **pismo klinowe**. Jest to najstarszy system pisma na świecie. Pisano na glinianych tabliczkach wyciskając znaki za pomocą trzcinowego bądź metalowego „rylca”. Pismo klinowe było pismem sylabotonicznym. Zarówno w Egipcie jak i w Mezopotamii powstały pierwsze zabytki literackie – w Mezopotamii - epos o Gilgameszu, a w Egipcie – Księga Umarłych.
- d) **astronomia** – zarówno Egipcjanie jak i Sumerowie czy Babilończycy oddawali cześć wielu bogom utożsamianym z siłami natury bądź ciałami niebieskimi. Dlatego też kapłani obserwowali niebo. **Egipcjanie są twórcami kalendarza słonecznego** – odkryli, że rok ma 365 dni, podzielili go na 12 miesięcy. Potrafili wskazać na niebie planety np. Wenus. Określili, że najjaśniejszą gwiazdą na niebie jest Syriusz. Potrafili dzięki obserwacji tej gwiazdy obliczyć dokładny dzień wylewu Nilu. Potrafili również przewidzieć zaćmienie Słońca. Ludność **Mezopotamii** również była dobrymi astronomami. Kalendarz mezopotamski był związany z fazami księżyca (kalendarz księżycowy). Określono, że miesiąc dzieli się na tygodnie, doba ma 24 godziny, godzina 60 minut, a minutę podzielono na 60 sekund.

2. Architektura

Architektura miała **charakter sakralny** – była związana z kultem. Najwspanialszymi budowlami starożytnego Egiptu, Mezopotamii były świątynie. W Egipcie były budowane z kamienia, a w Mezopotamii z cegły. Były one **monumentalne** (olbrzymie). Egipt – np. świątynie w Karnaku lub Luksorze; Mezopotamia – zigguraty (piramidy schodkowe), na szczycie których budowano świątynię. Kamienne budowle egipskie często były ozdabiane kolumnami, których kapitele zdobiono motywami papirusu bądź lilii wodnej. W starożytnej Mezopotamii cegły ozdabiano polichromiami – barwiono i wypalano. Jednym z najslawniejszych przykładów architektury mezopotamskiej jest droga wotywna bogini Ishtar z Babilonu, której rekonstrukcję można obejrzeć w muzeum pergamońskim w Berlinie. Oprócz tego w Egipcie budowano piramidy – wspaniałe grobowce faraonów. Olbrzymie graniastosłupy budowano z piaskowca, a następnie przykrywano

płaszczem z wapienia. Wejście ukrywano by zapobiec okradaniu grobów. Piramidy były częścią kompleksu świątynnego poświęconego faraonowi.

3. Sztuka

Egipt – malowidła naścienne. Egipcjanie ozdabiali świątynie i grobowce. Malunki przedstawiano w sposób pasmowy. Wielkość przedstawionych postaci zależała od miejsca, które postać zajmowała w hierarchii społecznej. Na pierwszym planie uwieczniano władców, bogów. Przedstawiciele niższych warstw społeczeństwa byli przedstawiani zawsze jako mniejsi. Stosowano pewien kanon sztuki – twarze postaci przedstawiane były z profilu podczas gdy ciało przedstawiano normalnie. Postacie zawsze były smukłe. Egipcjanie tworzyli rzeźby z kamienia, drewna. Miały one charakter monumentalny (postacie faraonów lub bogów).

Mezopotamia – przedmioty ozdabiano drogimi kamieniami, znakomicie obrabiano złoto i inne szlachetne metale. Rzeźbiono w kamieniu, często najważniejsze napisy uwieczniano w kamiennych steliach (płaskorzeźbach). Pierwszy kodeks prawa – kodeks Hammurabiego z XVIII w.p.n.e. – przetrwał do naszych czasów gdyż został wryty w kamiennej steli.